

1
НАШ ЈЕЗИК

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

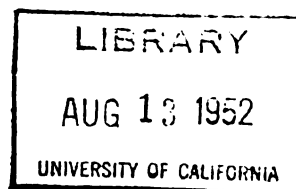

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. III св. 7-8

БЕОГРАД 1952

ИНСТРУМЕНТАЛ ИМЕНИЦА ЖЕНСКОГ РОДА НА СУГЛАСНИК

Именице женског рода типа *кост* имају, као што је познато, у instr. sg. два облика у нашем књижевном језику. Један се завршава на *-ју* (*кошћу*), а други на *-и* (*костџи*.) То исто стање, постојање обају облика, утврђује се и у нашем старом књижевном језику већ од XIV века¹⁾, мада се само за први облик, онај на *-ју*, може рећи да је општесловенски, док овај други није потврђен ни у једном другом словенском језику, иако се за њ мисли да води порекло из праиндоевропског.

Али је за нас у овом тренутку важно какво је стање у данашњем нашем језику.

Наши граматичари — да узем неколико најистакнутијих — слажу се у томе да оба облика имају право на живот у књижевном језику. Тако проф. Т. Маретић (*Грамматика и стилистика*, 144—145), на основу анализе ових облика у Вуковом језику, вели да се облик на *-ју* употребљава онда кад треба нарочито истаћи да је у питању инструментал; напротив, кад је из контекста јасно да је то инструментал, онда долази облик на *-и*, напр.: Да живе под српском *власци*. — Са *жалосци* признаје, и сл.

Слично каже и проф. А. Белић (*Грамматика српскохрватског језика за други разред...*, Београд 1932, 89). Он сматра да је облик на *-(j)у* данас у књижевном језику обичан, а онај на *-и* ређи; тај последњи облик се употребљава махом иза којег другог имена или иза предлога.

¹⁾ Види Ђ. Даничића (*Историја облика српског или хрватског језика* Београд 1874, 40, 41), А. Вајана (*La langue de Dominko Zlatarić II*, Paris 1934, 14—15 и тамо наведену литературу).

Најзад, и проф. М. Стевановић (у својој новој Граматици српскохрватског језика за више разреде гимназије, Београд 1951, 167—168) сматра оба облика правилнима, напомињући да је облик на *-и* обичан тамо где цела реченична ситуација јасно показује да је у питању инструментал. Али он узима да је облик на *-ју* обавезан у случајевима могуће двосмислености, чак и тамо где испред инструментала стоји предлог (напр. *с љубављу*, *с чашћу* и сл. обичније него *с љубави* итд.).

Маретић истиче (l. c.) да су облици на *-и* код Даничића много рећи него код Вука, док их у језику народних песама има више неголи и код једног и код другог.

Да видимо овде како се ти облици употребљавају код наших новијих писаца. Ја на овоме месту износим резултате анализе језика неких од њих.

Прво узимам да прегледам примере без обзира на ситуацију у реченици.

Код двојице наших писаца — и то баш таквих који нарочито негују свој језик — на доста примера инструментала оваквих именица нашао сам *искључиво* облике на *-ју*: код Ј. Скерлића и А. Белића. Тако код Скерлића на око 500 страна текста налазим преко 80 примера са *-у*: *писменошћу*, *влашћу*, *љубављу*, *мишљу*, *речју* итд. и ниједан са *-и* (Историја нове српске књижевности, Београд 1921). Тако исто и код А. Белића на 150 страна књиге О језичкој природи и језичком развоју (пос. издање СКА СХХХIV) има 20 примера са *-ју*, а нема примера на *-и*: *целокућношћу*, *могућношћу*, *пошћуношћу*, *речју* итд.

Па и код других неких писаца налазим *искључиво* примере са *-ју*, само, већ због природе самог текста, инструментал је уопште доста редак. Код Јанка Веселиновића имамо: *жалашћу*, *кошћу*, *слашћу*, *љубављу*, *речју* и др. (Целокупна дела, Српски писци, укупно 484 стр.); код Бранислава Нушића: *смрћу*, *благодарношћу*, *захвалношћу*, *мудрошћу*, *напашћу*, *влашћу* и др. (Одабрани листови, Ново поколење 1949, укупно стр. 212); код Његоша: *гордошћу*, *радошћу*, *злошћу*, *некршћу*, *унучаћу* (Горски вијенац, Београд 1928); код С. М. Љубише: *мудрошћу*, *лудошћу*, *памећу*, *нарављу* и др. (Причања Вука

Дојчевића II, СКЗ бр. 81; укупно стр. 137); код Сима Матавуља: *лукавошћу, нежношћу, крвљу, љубављу, кћерју* (Вакопја fra-Brne..., Лиџа 1938; цело); код Ст. Сремца: *свешлошћу, поузданошћу, сјољашношћу* (Приповетке II, СКЗ XXXIV бр. 227; цело). Ни код ових писаца — бар у тексту који сам ја прегледао — нема примера за instr. с наставком *-и*.

Нешто је друкчија слика код Вељка Петровића, Лазе Лазаревића, Милутина Ускоковића, Ива Типика, Јована Дучића и Родољуба Чолаковића. Код њих преовлађује такође наставак *-ју*, али се срећу и примери са *-и*.

Код В. Петровића (Три приповетке, Београд 1922, цело) на 17 примера са *-ју* (*жалашћу, смрћу, љубављу, крвљу, зобљу, речју* итд.) налазимо 1 пример са *-и*: *сшвари*.

Код Л. Лазаревића (Приповетке, СКЗ 53, цело) на 19 примера са *-ју* (*будућношћу* итд.) имамо 2 примера са *-и* (*костџи, речи*).

Код М. Ускоковића (Дела, Народно дело, до 270 стр.) однос је 37:2 у корист облика на *-ју*.

Код И. Типика (Са острва, СКЗ XV, цело) имамо на 24 примера са *-ју* опет свега 2 примера са *-и*.

Код Р. Чолаковића (Записи из ослободилачког рата, Сарајево, 200 стр.) на 9 примера са *-ју* налазе се 2 примера са *-и*.

Код Ј. Дучића као да су примери са *-и* чешћи, на 39 примера са *-ју* забележио сам 5 примера са *-и* (а да то није било условљено песничким потребама; Сабрана дела II, III IV, V, Савр. југ. писци).

Што се тиче Иве Андрића, код њега сам на 360 страна анализираниог текста (На Дрини ћуприја, Просвета) нашао само примере на *-ју*, њих 20: *радошћу, сшрашћу, цомоћу, мишљу* итд. Али да истоме писцу није туђ ни облик на *-и*, показује пример *љубави* у једном другом његовом делу (Травн. хроника, стр. 115).

Код Ива Војновића (Дубровачка трилогија, СКЗ XXX бр. 198) налазимо сасвим друкчију ситуацију; код њега су нормални само облици на *-и*, а облике на *-ју* је унео, вероватно, поводећи се за употребом код других писаца. Тако код њега на 15 примера са *-и* налазимо само 3 примера са *-ју*.

Укратко речено, статистички посматрани, поменути наши писци дају овакву слику: *instr.* типа 'кошћу' је правило или готово правило, а *instr.* типа *костџи* изузетак или готово изузетак. Бар што се тиче ових писаца и бар што се тиче *сџа-џи* анализе.

Али се може показати да се облици на -ју употребљавају и онда кад испред именице стоје придеви и заменице или предлози. Уосталом, нигде се и не тврди да се и у тим случајевима не може употребљавати овај облик, већ само да је онда обичан и облик инструментала на -и.

Скерлић: Том својом слободом и *одрешиџошћу* (434), Са себи својственом *сџрашћу* (286), Дође у сукоб с *влашћу* (204) итд.

Белић: Том се *речју*... упућује на временску везу (175), Да се она одреди каквом самосталном *речју* (26), Међу самосталном *речју* и другим речима (196), Оно што се подразумева под *речју* водница (184), Са свом *ојрезношћу* (8).

Ј. Веселиновић: Спава девојче, успавано првом *љубављу* (383), Нема жалости над *жалошћу* мајчином (174), Чежња за слободом, за домовином..., за *слашћу*, за срећом (283), Ни кост с *кошћу* не би му остала! (327).

Б. Нушић: Неким танким гласом који само пред *влашћу* употребљава (136), У новинама се низала захвалност за *захвалношћу* (66), Цикну мајка престрављена том војничком *речју* (189), Људи то називају дечјом *наивношћу* (41), Умро сопственом *срћу* (76).

Његош: Крв уждену пламеном *гордошћу* (43), Те си својом *злошћу* отровала (12), Ал' је ова слава одвојила / са простотом и са *веселошћу* (99).

С. М. Љубиша: Дворе што су људи... уздигли својом *мудрошћу* (47), Што је својом *злошћу* навео село на божју србу (81), Зла ти срећа... с том *памећу* (134).

Матавуљ: Дворио је стрица синовском *нежношћу* (182), Где га узеше на испит онако сељачком *лукавошћу* (185).

Сремац: Два прозора светљаху оном *свешлошћу* (151), И *спољашношћу* својом умео придобити (125).

Исту такву употребу облика на -ју налазимо и код оних писаца који у принципу употребљавају оба облика.

Тако Вељко Петровић пише: Са *жалошћу* гледао је онај велики (71); С аристократском *резервисаношћу* опустили своје дуге, свилене уши (115), Викнуо је... гледајући с очинском *добродушношћу* (56).

Л. Лазаревић: Да оживи неизвесном *будућношћу* (247), Њене се очи засветлеше победоносном *послодушношћу* (131), Марија с неком *побожношћу* гледаше (58).

М. Ускоковић: Усамљен пред *огромношћу*... простора (70), Потреба за *интимношћу* (17), Кад сам се ја трзао пред *бизарношћу* будућности (211), Она је хтела својом *љубазношћу* да обрати пажњу на себе (72), Електричне сијалице... тињале ружичастом светлошћу (176).

И. Ђипико: Чисто га ишчекује са *слашћу* (75), Сјети се с *одвратишношћу* (127), И занаша се његовом *младошћу* (95).

Р. Чолаковић: Ишао је са угашеном *свјетлошћу* (177), Владо Дедијер руководи том „штампарском“ *дјелашношћу* (74), Не заноси се лако... ма да је сав набијен револуционарном *сџрашћу* (64).

Ј. Дучић: Обасјана зеленом *свешлошћу* (V, 9), Са *пролашћу* царства морала је и она пропасти (V 154).

Иако нисам вршио исцрпну анализу, могу навести овакве примере и од разних других наших писаца:

Љ. Ненадовић: Дочекао је кнеза са искреном *љубављу* и *радошћу* (Цел. дела XIX, 1895, 16); Св. Ранковић: Она би... вођена својом плаховитом *нарављу* учинила какво зло. — Дође с добром *вешћу* (СКЗ XXXVII бр. 248, стр. 190, 186); М. Шапчанин: Неколико дана бејаш под *влашћу* тих... утисака (Цел. дела V, 119); К. Руварац: Много старо срце... млађаном *љубављу* бије (Списи I, 364); Л. Костић: А другог љутом *глађу* морити (Пера Сегединац 1882, 56); Л. Комарчић: Па викни, доле с *влашћу*, кмета нам дајте да се с њим... разрачунамо (Бездушн. I, 244); Б. Ђопић: Са *болешћу* се треба рвати (Приче за дјецу, Ново поколење 1949, 133); Ј. Ђоновић: Уздизање овог... борца за правду са ријетком *визионарношћу* и доживљајем (На Влтави, Цетиње 1948, 24).

Ја не велим, наравно, да се у оваквим везама не употребљава и облик на *-и*; али, као што се види, има довољно

примера и за употребу облика са *-ју*, а код писаца које сам специјално проучио — то је редовна појава.

Да се вратим сада оним писцима чију сам анализу извршио систематски. Има једна чињеница која све њих осим Војновића везује: код свих апстрактне именице на *-остш* имају у инструменталу *увек* само наставак *-ју*, никад *-и*. Сличан је случај и са именицама на *-(а)стш*, *-(е)стш* и уопште на *-стш* (исп. напр. код Његоша: *слашћу*, *влашћу*, *некршћу*, I. с., 20, 51). Само једно отступање забележио сам код Ј. Дучића, а и оно је свакако изазвано потребом да се избегне монотонија: Један својим разочарењем..., а други својом... *младошћу* и *обесш* егоисте (V, 42).

Иначе — код оних писаца који знају поред наставка *-ју* и за наставак *-и* — овај потоњи се јавља баш у другим случајевима, то јест тамо где немамо посла са основама на *-остш* (*-асш*, *-есш*), него са каквим другим именицама ове врсте.

Тако се *-и* јавља, прво, иза лабијалног сугласника основе: Није био начисто са слободном *љубави* (Ускоковић, 32). — Она је очајном *љубави*... испунила све своје бесанице (Дучић V, 190).

Затим иза денталних сугласника којима претходи вокал: А силан брод са *чељади*... плови. — Рукује се са другом *чељади* (Ћипико, 93, 113). — Таман ја сјео да [са] својом *чељади* нешто мало поједем (Чолаковић, 58). — Невидљивом *ниш* привезан за мене (Дучић II, 29).

Даље иза фрикативних сугласника и африката: Стеже ме за гушу и хоће да удави са неком *шрулежи* (Ускоковић, 257). — Једном *речи* (Л. Лазаревић, 4). — С њином страшном *речи* наврх усне вреле (Дучић III, 40).

Најзад, иза сугл. *р*: Успео сам с једном колосалном *ствари* (Вељко Петровић, 36).

Ови примери инструментала су, истина, сви из случајева где именица стоји иза атрибута или иза предлога; али иначе — код основа на *-стш* — као што смо видели, ови исти писци употребљавају у оваквим истим ситуацијама обично наставак *-ју*.

Али чак и кад је инструментал усамљен, налазимо (бар код именица *љубав* и *крв*) у нашој књижевности облике на

-и (иако би ту логичнији били облици на -ју, из разлога који и истиче граматичка литература). Исп.:

Понесен љубави према роду људском (Ј. Илић, Цел. дела, 485). А ово се налази нарочито у народном говору. Тако Маретић (I. с.) из народних песама наводи: Ал' долама крви покапана, — Већ је пише крви од образа и сл. Исто то исп. код Шаулића (Тужбалице 1929, 86): Какви јади туна бјеху, / крви Тару замутише.

Али се и у овим случајевима налази и -ју и код оних писаца који употребљавају оба наставка. Тако код Вељка Петровића: Да неко с љубављу прати лет мога талента (53), Воли ме крвљу својом (50), Због чега су и храњени наизменце зобљу и кукурузом (100), Док су се они борили са животом и смрћу (71).

Код Лазе Лазаревића: Он се пријатељи са смрћу (39).

Код М. Ускоковића: Ти би се поносила... нашом љубављу (163), Неколико пута сам се успавао с мишљу да идем (109), Висиле крушке поцрвенеле и позлаћене јесењу (178), Ми смо се постепено мирили... са лажју (246).

Код Ђипика: И пренаша се мишљу код запуштена огњишта (7), Да све... једном ријечју изразе (20), Да нас бар тамо баци — суне му памећу (47).

Код Дучића: Французе сам волео увек свом памећу (V, 13), И оне су... умирале... заједничком смрћу (о. с., 54).

Исп. још неке ређе примере као: С укучају ђедови играју (Његош, 99), Као мазга која се нарављу природи нешто на оца а нешто на матер (Љубиша, 108), Младоллика, готово да је избарабариш са кћерју (Матавуљ, 173), итд.

Према томе би резултат ове анализе био овакав. Ако не узмемо у обзир језик И. Војновића, који претежно употребљава наставак -и, онда можемо рећи да многи наши познати писци употребљавају или искључиво наставак -ју или већином тај наставак, без обзира на синтаксичке прилике, што би се донекле разликовало од Вукове употребе а слагало више са Даничићевом (в. напред). Тамо где се јавља колебање између наставака -ју и -и, употреба једног или другог зависна је, бар данас, у извесној мери од тога

како је образована именичка основа. И тамо где се основа завршава суфиксом *-ош*, наставак *-ју* се чврсто одржава; напротив, код осталих основа налази се наставак *-и*, иако бар засад ни ту није искључиво он.

Да видимо сада какве су прилике у вези са овим наставцима у нашим народним говорима, тојест да покушамо, бар у кратким потезима — колико нам то допушта познати дијалекатски материјал — да објаснимо стање код писаца стањем у народним говорима. Истина, не мора се увек једно с другим поклапати; али се ипак понешто и из овога може закључити.

Колико се према познатоме материјалу може рећи, има три врсте наших говора у овоме погледу: једни употребљавају само *-ју* или какав други наставак који је од њега постао; други употребљавају само *-и* или наставак постао од њега; трећи употребљавају и једно и друго.

1) Само *-ју* се употребљава у Озринићима у Црној Гори: *смрђу*, *пеђу*, *сољу* итд. (Решетар, *Der štok. Dial.*, 171).

У Војводини, у делу Славоније, у говорима неких далматинских острва и у јужној Истри данас се употребљава наставак *(-j)ом*, чије јотовање указује несумњиво на то да је он дошао наместо старијег *-ју*: напр. *машћом* од *машћу* (никад *масћом*)¹⁾.

Напоредо *-ју* и *-(j)ом* имамо у посавском говору у Славонији: *зобљу* = *зобљом* итд. (Ившић, *Rad JAk.* 198, 10)²⁾.

2) Једино наставак *-и* се употребљава у мостарском икавском говору (М. Милас, *Rad J. Ak.* 153, 64), у далматинском икавском трпањском говору: *сшвари*, *јубави* (исти, *Rad JAk.* 153, 73), у икавском буњевачком говору око Сења: *ноћи*, *крви*, *костџи* итд. (Г. Томљеновић, *Nast. vjesn.* XIX, 487).

Што се тиче Дубровника, Будмани (*Rad JAk.* 65, 170) наводи за његов говор наставак *-и* и поред њега *-им*, постао

¹⁾ За Бачку и јужну Истру ослањам се на своје белешке; за Банат в. Б. Милетића (Год. Зад. С. и В. Стојановића VII, 25); за Славонију С. Ившића (*Rad JAk.* 168, стр. 136); за далм. острва М. Храста (Библи. ЈФ 8, 31; СД 36 X, 42—43).

²⁾ „Gdjegdje“ у том говору и *костом*, *соллом* итд., које је двосмислено.

од првога (*сшвари = сшварим*); алм Решетар (о. с., 171) даје само овај други. Међутим код старих дубровачко-далматинских писаца (код Златарића, Гучетића, Рањине, Качића и др.) био је заиста у употреби и наставак *-и*¹.

3) Најзад, у неким говорима, нарочито у Црној Гори, Боки и у Херцеговини имамо напоредну употребу *-ју* и *-и*: у источној Црној Гори (М. Стевановић, ЈФ XIII, 65—66), у Црмници (Б. Милетић, СД Зб IX, 107), на Прчању у Боки (Решетар, I. с.), код јекаваца у источној Херцеговини (Д. Вушовић, СД Зб III, 37); у Пиви и Дробњаку су позната оба наставка, али је други много обичнији (Ј. Вуковић, ЈФ XVII, 58).

И у сарајевском говору (код икаваца и јекаваца) јавља се напоредо *крвју = крви*, само је облик на *-ју* можда обичнији (Ђ. Шурмин, Rad ЈАк. 121, 200).

Слично је у буњевачком говору у Лици, где се мешају три наставка: *-и* (које је најобичније), *-ју* и (од њега начињено) *(j)ом* (М. Јапунчић, Nast. vjesn. XX, 271).

Иначе се још за неке говоре бележи *-ју* (или *-(j)ом*), само није познато има ли и других облика у паралелној употреби: у неким крајевима у Славонији; на Косову; у Метохији; у северној Истри²).

Напротив, у неким босанским говорима (Вареш, Грачац код Раме) јавља се *-им*, које сведочи о старијем *-и* (Решетар, I. с.).

О другим говорима немам података.

Међутим је и оволико довољно да покаже приближно простирање ових наставака. И одатле се види да је наставак *-и* у живој употреби нарочито у Херцеговини и једном делу Приморја, па затим у неким крајевима Црне Горе и Босне. Међутим на великом пространству у Славонији и Војводини, па онда зацело и у деловима Србије (уколико се инструментал уопште употребљава) — једини наставак је данас *-ју* (*-(j)ом*); а то важи и за чакавске говоре, бар икав-

¹) В. о томе Даничића и Вајана, о. о. с. с.

²) Решетар, I. с.; Елезовић, Речн. кос.-мет. дијал. II, 572; Стевановић, Бак. говор, пос. от. из СДЗб XI, 144; Рибарић, СДЗб. IX, 17.

ске чакавске говоре на далматинским острвима. Једина област са јаким мешањем наставака *-ју* и *-и* рекло би се да је Црна Гора, иако и у Црној Гори има говора који знају само за *-ју* (Озринићи).

Одавде би даље изгледало као да је наставак *-ју* распрострањенији од наставка *-и*, иако је и овај други познат и Вуку. С друге стране, претежна употреба наставка *-и* у instr. ових именица код И. Војновића сада се јасно показује као провинцијализам, који је другим нашим писцима непознат¹⁾.

Али; наравно, као што граматичари и кажу, данас су оба облика књижевна, и онај са *-ју* и онај са *-и*. Као што смо из овог излагања видели, са њима у вези почиње се вршити један нарочити процес, који ће, како изгледа, довести до извесне нове њихове репартиције, сачувавши, можда, и даље у употреби и један и други облик.

Иван Појовић

---

¹⁾ Код Војновића (I. с.) налазимо, например, и такве дијалекатске облике као што је 3 pl. *рагас. носу м. носе и сл.*